

**ПРИРОДА І МОВЛЕННЯ ДИТИНИ: ДВІ ПРОБЛЕМИ, ОДНЕ
ВИРІШЕННЯ**

Анотація

Гончаренко А.М. Природа і мовлення: дитини: дві проблеми, одне вирішення.

Висвітлюються особливості сприймання дитиною дошкільного віку об'єктів та явищ природи. Пропонуються способи літературного і фольклорного супроводу контакту дитини з природою. Подається розподіл фольклору на поетичний і прозовий та визначається доцільне місце використання окремих зразків.

Ключові слова: український фольклор, малі фольклорні форми, природа, українська народна педагогіка.

Аннотация

Гончаренко А.Н. Природа и речи: ребенка: две проблемы, одно решение.

Освещаются особенности восприятия ребенком дошкольного возраста объектов и явлений природы. Предлагаются способы литературного и фольклорного сопровождения контактов ребенка с природой. Дается распределение фольклора на поэтический и прозаический и определяется целесообразность и место использования отдельных образцов.

Ключевые слова: украинский фольклор, малые фольклорные формы, природа, украинская народная педагогика.

Annotation

Goncharenko A. Nature and broadcasting: Baby: two problems, one solution.

Specific features of pre-school age child perception of objects and natural phenomena. Proposed methods of literary and folk accompaniment child's contact with nature. Served distribution folklore in poetry and prose, and determined appropriate place using individual samples.

Keywords: Ukrainian folklore, small folk forms, nature, Ukrainian folk pedagogy.

Емоційне життя дитини становить сукупність емоційних станів, які переживаються нею. Це особлива форма існування дошкільника в навколишньому світі, коли він класифікує об'єкти навколишньої дійсності на „приємні” і „неприємні”. Пізнаючи світ і певною мірою змінюючи його, дитина переживає все, з чим стикається: відчуває задоволення і незадоволення, радість і горе, обурення і захоплення, гнів і сором, упевненість в собі і ніяковість (Кононко О.Л. *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч. посіб. для вищих навч. закладів.- К.: освіта, 1998.- С.22*). З раннього віку дорослий вводить дитину у світ природи через слово, а найпридатнішими для цього є малі фольклорні форми. Вони пройшли крізь століття, кристалізувалися у найцінніші перлини і постали високими художніми зразками народної творчості для пізнання дітьми світу. Фольклор – це художнє відображення дійсності у словесно-музично-хореографічних формах творчості, що відбиває світогляд народу, його цінності, ставлення до природи, до людини як частки природи. Узагальнюючи багатовіковий досвід, фольклорні форми є носієм і втіленням народної мудрості, світогляду, ідеалів. У них відображаються національна психологія, народна мораль, народна педагогіка, філософія, історія, правові закони. Різноманітність фольклору передбачає адресність його використання: для дорослого і для дитини, для немовляти і для старшого дошкільняти, для „стрибунця” і для „бігунця”, для балакучого – пропонує прислухатися, уявити, а мовчазного – спонукає до активного мовлення. Отже, фольклор враховує особливості, прагнення, інтереси, пріоритети будь-якого віку дошкільного дитинства, і не лише дошкільного, та пропонує для пізнання світу і поступового входження в нього, для радості і задоволення інтересу розмаїття своїх форм.

Український фольклор

Прозовий фольклор		Поетичний фольклор
художня проза	документальна проза	• колискові

		(неказкова)	<ul style="list-style-type: none"> • забавлянки • утішки • приказки • примовки • прислів'я • загадки • прикмети • заклички
<ul style="list-style-type: none"> • казки 	<ul style="list-style-type: none"> • небилиці 	<ul style="list-style-type: none"> • легенди • перекази • оповідки • оповідання 	

Особливістю зразків фольклору є їх тісний зв'язок з природою, словесні замальовки картин природи у різні пори року та частини доби, оздоблення у слові звичайнісіньких станів, подій, фактів, персоніфікація всіх представників флори й фауни, які готові вступити у взаємодію з дитиною, перемовлятися з нею, дивують, заохочують до роздумів, мовленнєвої активності.

Очолюють перелік поетичного фольклору колискові. Передбачаємо можливу думку читача: вони залишилися, мовляв, у раннього дитинства. До якого віку співати колискові? Чи варто відмовляти дитині, коли вона про те просить? Чи не шкідливо привчати маля засинати під колискову? Кожен дорослий відповідь на це запитання самотійно аби лиш попросив свою маму заспівати для себе або пригадав чи уявив, як би та нехитра пісенька звучала з уст дорогої людини. А які багаті сюжети, яка природна краса оживає! „Поспішають” близькі до людської оселі тварини, найшвидше котик і голуби.

Люлі-люлі, налетіли гулі,
 Стали воркотати, Славу, колихати.
 А-а-а...

Ой, ти коте, коточок,
 Не йди рано в садочок,
 Не полохай діточок,
 Нехай зів'ють віночок.

Народна педагогіка програмує класичну українську красу, порівнюючи маля з маком, чорнобривцями, дубом.

А-а-а-а, люлі, люлечки...
Колихала мати сина,
Сина-чорнобривця.
Мати синові співала,
Мати сина колисала.

Люлі-люлі, люліченька,
Колихаю онученька,
Щоб здоровий виростав,
Ряст-травиченьку топтав,
Був, як маків первоцвіт
Ой, багато зим і літ. А-а-а..

На пробудження дитини після сну фольклор догідливо змальовує у текстах, привабливі картини світу, який любить і чекає на дитину:

У нашім дворі ще до зорі
півник співає.
Вставай, вставай, Юрасику, вже світає...
А той котик виліз на плотик,
лапки миє.
Вставав, вставай, Світланочко, бо вже дніє.

Після сну треба вмиватися, однак ця звична процедура з буденної може перетворитися у чарівне дійство, що обрамлено словом. Живе й досі у народних віруваннях думка, що вода матиме цілющу силу, коли її „наповнити” магічними словами. Тому й дійшло до нас звертання до води, як до живої істоти з побажанням росту дитяті:

Течи, водо, з мене, буду рости з тебе.
Ти будеш витікати, а я буду виростати.

Купалися ластів'ята та в чару-водиці,
Щоб були ми білотілі та ще й білолиці.
Купалися ластів'ята та в чару-водиці,
Щоб були ми чорнобриві та ще й білолиці.
У любисточку купали, живу воду наливали,

Щоб здоров'я тіло мало, лиха-горенька не знало.

Вода живить вологою трави, квіти, дерева, щоб буяли, нас радували та були прихистком чи оселею для комах, птахів, тварин. Серію або фрагменти частково-дослідницької роботи з дошкільниками можна організувати за змістом примовок, приказок, порівнянь:

- де верба – там вода;
- де срібліє вербиця – там чиста водиця;
- мовчить, як в рот води набрав;
- схожі, як дві краплі води;
- жива та мертва вода;
- збігло літо, як вода;
- воду в решеті носити;
- води набрав, як кіт наплакав;
- під лежачий камінь вода не тече;
- вилами по воді писано;
- як з гуся вода.

Малі за розміром твори краще запам'ятовуються дитиною, коли влучно будуть сказані до якогось випадку, дійства, процедури, взаємин. Особливої ваги набуває римована форма. Починаючи з колискових частіше у фольклорі діють тварини свійські, (голуби, коти). Пізніше до цього гурту приєднуються коні, вівці, лошата.

Гойда, гойда, гойдаша.

Хиті, хиті,

Де кобила, там лоша.

а коники в житі.

Кобилу продамо,

Нікому вигнати,

а лоша не дамо.

а тільки Микиті.

Народна педагогіка здавна використовувала рідну мову як провідний засіб виховання, повноцінного соціального, морального, мовленнєвого розвитку „...діти, виховані на фольклорі, як правило, чутливіші до художньо-образного

слова ... розвиток дитини поза фольклором, тільки у межах побутового спілкування... гальмує розвиток духовного начала, містить небезпеку закріплення підсвідомої орієнтації переважно на задоволення утилітарних потреб” (Н.Дзюбишина-Мельник). Вкрай важливим є й те, які обрати прийоми, щоб створити сприятливі умови для становлення у дошкільника компетентності у сфері життєдіяльності „ПРИРОДА”, сформувати зачатки культури екологічної поведінки, наукового світобачення. Одним із завдань програми є орієнтація дитини у ознаках пір року, здатність будувати логіко-сміслові ланцюги сезонної лінійної ритмічності. Наприклад, незмінність календарних циклів для дітей, особливо молодшого дошкільного віку, не є домінуючим орієнтиром у сприйнятті докільця (1 грудня – початок зими, 1 березня – початок весни). Малюк орієнтується на ознаки природи, характер погоди, що й становить результат її досвіду, відчуттів. Так, впродовж минулого грудня дошкільник обґрунтовано не погоджувався з тим, що прийшла зима, бо таке право надає йому візуальний, чуттєвий досвід: нема снігу, санчата ще на балконі, калюжі, тато ще не „взував” автомобіль у зимові шиповані шини. У роботі педагога часто мають місце бесіди щодо переліку ознак погоди, основних особливостей тваринного і рослинного світу задля визначення сезону. Для урізноманітнення методів і прийомів пропонуємо на користь означеної мети використати такі ігрові вправи, де дітям пропонується знайти у фрагментах казок, приказок, загадок утаємничені, приховані ознаки сезону, а дитина цій обставині не надавала значення. Інший прийом передбачає змістовий аналіз фольклорних форм та зіставлення їх з реальними змінами в природі того регіону, де тимчасово чи постійно перебуває дитина.

- Прийшов Петро – зірвав листок,
Прийшов Ілля – зірвав два.
Прийшов Спас – бери рукавиці про запас.
Прийшла Пречиста – на дереві чисто.
Прийшла Покрова – на дереві голо.
- Варвара постелить, Сава погладить, а Микола стукне.
- Варвара мостить, Сава гвоздить, а Микола прибиває (кріпить).

- Микола бородою трясє – дороги простеляє.
- Хвали зиму після Миколи.
- Є два Миколи: один майський, другий морозний; один з травною, другий з зимою. Обидва погоду встановлюють.
- В кожному році два Миколи: на Зимового Миколи не буває холодно ніколи, а на Літнього Миколи не буває тепло ніколи.

Малі фольклорні форми з давніх дохристиянських часів були наближені до природи, до її представників, з якими людина часто контактувала, вважаючи їх рівноцінними дітьми природи та, придивляючись до способу життя, знаходила аналогію зі своєю поведінкою. Таке зіставлення набувало різного характеру: жартівливого, іронічного чи глузливого: лизькати, як кошеня; скалити зуби; вишкіряться; на задніх лапах ходити; вухами ляпати; і вухом не веде; шкребти (по душі). Дійшли до сьогоднішнього дня порівняння з особливостями поведінки, стану окремих тварин, що й застосовується у побутовому мовленні: глуха тетеря, мокра курка, дурне теля.

Особливо в пошані була собака, з поведінкою чи характеристикою якої порівнювали різні побутові події, стани, процеси, часто з елементами гіперболізації:

- відданий, як собака;
- злий, як собака (або вовк);
- ще й собака (або кіт, кінь) не качалася (*ще не починалася ніяка робота: план літнього оздоровлення*);
- такий холод, що добрий хазяїн і собаки не вижене;
- подряпина чи рана присохне, як на собаці;
- і собака не гавкне (ніхто й не згадає);
- так треба, як собаці п'ята нога;
- голодний як собака;
- таке не смачне, що хоч на собаку вилий.

Птаство представлено куркою:

- гребеться, як курка;
- нерозбірливо писано, як курка лапою;
- такий несміливий, що його і кури загребуть;
- з нього і кури будуть сміятися (курям на сміх).

Не обійшов увагою фольклор представників дикого тваринного світу, хоч і не так часто, однак увіковічилася згадка й про них:

- такий з нього їдець, як горобець;
- ластівки, ластівки, візьміть собі веснівки,
нате вам камінці, мені дайте рум'янці;
- Зозуле рябенька, пташечко сіренька,
закуй мені по звичаю, скільки жити маю;
- налетять зозулі, що нас не забули;
- мишко, мишко, на тобі зуб кістяний, а мені дай залізний;
- бридкий, як жаба;
- верткий, як вуж;
- голодний, як вовк;
- довгоногий, як лелека;
- слизький, як слимак, в'юн;
- чорний, як крук.

Багато назв рослин перебрали на себе тваринні назви: лисички, журавлина, вовчі ягоди, ведмежі вушка, зозулині черевички, гніздо сороче, гусячі лапки, жаб'яче зілля, заяча капуста, їжачник безлистий, оленячий корінь, півники, собача кропива, вовче молоко, котяча м'ята (котовник), баранчики, бджолина трава, верба козяча та багато інших. Ці назви зрозуміліші й доступніші дітям, їх частіше вживають дорослі. Тому не варто нехтувати ними, бо під прискіпливим поглядом виправдана народна назва котячої м'яти (листочки пухнасті, м'які, як шерсть у котика, так і хочеться погладити), півників (квітка голівку підняла високо, а на ній вивищуються найбільші три пелюстки, що складені мов гребінець півня-задаваки), лисичок (колір як у найвишуканішої лисиччиної шубки), журавлини (росте на болотистій місцевості, де походжають журавлі, лелеки і, шукаючи собі здобич, не обминають ласувати й червоними ягодами) тощо.

Подаючи такий багатий фольклорний матеріал дітям дошкільного віку, потурбуймося про методи і прийоми. Доцільно об'єднати їх у

інтелектуально-пошукові групи. Зауважимо, що існують не три групи прийомів, як зазначається у більшості літературних джерел, а п'ять: інтелектуальні, словесні, ігрові, практичні, наочні. Звертаємо увагу на інтелектуальні, позаяк вони складають частково-пошукові та дослідницькі методи. Серед них зіставлення, протиставлення, порівняння, аналіз, синтезування, серіація, узагальнення, класифікація, диференціювання. Сподіваємося, що різноманітність фольклорних прикладів та методичних прийомів спонукає вдумливого педагога прилучати дитину до культури буття серед природи як її частки.